

Libertat de consciència i objecció de consciència

Dr. Joan Costa.

La llibertat de consciència és un valor ben preuat en la societat actual. Amb un redactat gairebé poètic, el Concili Vaticà II descrivia què és la consciència: «En el fons de la consciència l'home descobreix una llei que ell mateix no es dona, ans l'ha d'obeir, la veu de la qual el crida sempre a estimar i a fer el bé i a evitar el mal i, quan convé, repeteix a les oïdes del cor: fes això, evita allò. En efecte, l'home té en el seu cor una llei escrita per Déu, obeir la qual constitueix la seva dignitat i d'acord amb la qual ell serà jutjat (cf. Rm 2,14-16)» (GS 16). La consciència –diu sant Bonaventura i ho recorda l'encíclica *Veritatis splendor*– és com un herald de Déu i un missatger, i allò que diu no ho mana per ell mateix, sinó que ho mana com vingut de Déu, tal com un herald quan proclama l'edicte del rei. I en deriva el fet que la consciència té la força d'obligar" (VS 58). La consciència té uns drets perquè té uns deures –afirmà Newman en la Carta al duc de Norfolk–: el deure de cercar la veritat, d'adherir-s'hi i seguir-la coherentment. «La consciència, per tant, no és una font autònoma i exclusiva per a decidir allò que és bo o dolent; al contrari, hi ha gravat profundament un principi d'obediència a la norma objectiva, que fonamenta i condiona la congruència de les seves decisions amb els preceptes i prohibicions en els quals es basa el comportament humà» (VS 60). En l'obediència a aquest tipus de consciència s'hi juga la dignitat humana. Reconèixer, doncs, jurídicament aquesta realitat és quelcom obligat per a garantir la dignitat de les persones.

La Declaració *Dignitatis humanae* (n. 3) ja ho manifestà i argumentà: «L'home percep i reconeix per mitjà de la seva consciència els dictàmens de la llei divina; consciència que té obligació de seguir fidelment, en tota la seva activitat, per arribar a Déu, que és el seu fi. Per tant, no se'l pot forçar a obrar contra la seva consciència. Ni tampoc se li pot impedir que obri segons la seva consciència, principalment en matèria religiosa. Perquè l'exercici de la Religió, per la seva pròpia índole, consisteix, sobretot, en els actes interns voluntaris i lliures, pels que l'home s'ordena directament a Déu: actes d'aquest gènere no poden ser manats ni prohibits per una potestat merament humana. I la mateixa naturalesa social de l'home exigeix que aquest, manifesti externament els actes interns de religió, que es comuniqui amb altres en matèria religiosa, que professi la seva religió de forma comunitària.»

Què s'entén, però, per objecció de consciència? Els professors Pedro A. Talavera i Vicente Bellver, Titulars de Filosofia del Dret de la Universitat de València ofereixen la següent definició: «La negativa dels individus a sotmetre's, per conviccions religioses o ètiques, a una conducta que, en principi, li fóra exigible jurídicament, bé perquè l'obligació prové d'una norma, bé perquè deriva d'un contracte, be d'una resolució judicial o administrativa. En un sentit més general podria definir-se com la pretensió de desobeir una llei, motivada per raons axiològiques (no merament psicològiques), de contingut primordialment religiós o ideològic, intentant d'eludir la sanció prevista pel seu incompliment.»

L'objecció de consciència és, penso, la punta d'un iceberg de la problemàtica que la mateixa legislació provoca en fonamentar-se en un positivisme que no resta sustentat en la veritat de la persona, tot generant greus contradiccions, i és alhora la «prova del cotó» del grau d'humanitat d'una la legislació que pretén substituir la moralitat per la legalitat. Les lleis entorn de l'avortament, les parelles de fet heterosexuales i homosexuals, la reproducció assistida, la dispensació de la píndola del dia després i un llarg etcètera, que m'omplen de tristesa per les greus conseqüències deshumanitzadores que comporten, han generat, davant de certes obligacions legals, profunds conflictes de consciència i,

ahora, conflictes d'ordre social i laboral. No tenim un desenvolupament legislatiu coherent entorn de l'objecció de consciència i la jurisprudència constitucional ha jugat un paper determinant en la configuració jurídica d'aquesta categoria, tanmateix, con assenyalen els professors Talavera i Bellver, els pronunciaments han estat lamentablement contradictoris, per la qual cosa no és possible presentar un cos doctrinal precís sobre la cobertura jurídica de què gaudeix l'objecció de consciència en el nostre dret.

El professor Rafael Navarro Valls, en un article sobre l'objecció de consciència en l'àmbit farmacèutic, recordava la sentència del Tribunal Constitucional d'11 d'abril de 1985, en la qual, en el seu fonament jurídic 14 establí: «L'objecció de consciència (es referia a l'avortament) existeix i pot ser exercida amb independència de què s'hagi dictat o no la seva regulació, ja que l'objecció de consciència forma part del contingut del dret fonamental a la llibertat ideològica i religiosa, reconeguda en l'article 16.1 de la Constitució. Com s'ha observat –prosegueix el Dr. Navarro Valls–, el rang constitucional d'aquest dret ha de prevaler sobre el rang legal de l'obligació del subministrament i dispensació farmacèutica de la Llei del Medicament», llei, aquesta darrera, que estableix l'obligació legal de subministrar i dispensar els fàrmacs que se'ls sol·liciten en les condicions legals o reglamentàriament establertes (art. 3.1), i castiga com a infracció la negativa a fer-ho, sense causa justificada (article 108.2.b.15).

Això no obstant, i de forma contradictòria, sorprenent i no exempta de polèmica, una sentència posterior del mateix Tribunal Constitucional (161/1987) nega el caràcter *fonamental* del dret d'objecció, com posen de manifest Talavera i Bellver: «L'objecció de consciència –dictamina el Tribunal Constitucional en el seu fonament jurídic tercer–, amb caràcter general, és a dir, el dret a ser eximit del compliment dels deures constitucionals o legals en resultar aquest compliment contrari a les pròpies conviccions, no està reconegut ni cap imaginar que ho estigués en el nostre dret o en cap dret, doncs significaria la negació mateixa de l'Estat. El que pot succeir és que s'admeti excepcionalment respecte a un dret concret». Segons la doctrina del Tribunal Constitucional ja no és un dret *fonamental*, sinó un «dret constitucional autònom», i això per salvar pronunciaments fets prèviament. Essent així la regla general, clouen Talavera i Bellver, «només trobarien cobertura jurídica en el nostre ordenament aquelles formes d'objecció que el legislador hagués reconegut expressament». La jurisprudència només en reconeix dos casos: el servei militar i l'avortament.

En analitzar aquestes argumentacions, hom s'adona del terreny lliscós en el que ens trobem. D'una banda, si acceptem el dret *fonamental* a l'objecció de consciència, com el mateix Tribunal Constitucional s'adona, significaria la negació mateixa de l'Estat de dret. Ja poden, els governants, dictaminar lleis que sempre hi haurà qui s'hi negarà per motius de consciència, i la conflictivitat que provoca serà arbitrada pels jutges, les determinacions dels quals hom apel·larà, una altra vegada, en nom de la consciència. No hi ha sortida, i no en pot haver-hi, en legislar matèries en contra del veritable bé humà.

D'una altra, si no és un dret fonamental, el seu exercici resta condicionat a l'arbitri dels legisladors i –l'experiència ho demostra– només s'admet allò que socialment o governativament rep el seu vist-i-plau. Només cal canviar la consciència comuna de la societat per mitjans propagandístics o els dirigents públics per obtenir la vènia o la denegació del dret a l'objecció de consciència. Quin embolic! Les manifestacions del govern estatal en negar el dret a l'objecció de consciència davant les unions homosexuals foren un bon exemple. L'objecció de consciència manifesta la contradicció pròpia del positivisme jurídic, on la bondat de la legislació rau en la seva promulgació: no hi ha res de bo o dolent, només cal legislar-ho o canviar la legislació per donar-li el segell de bondat.

Aquesta és, per exemple, l'argumentació que hi ha en el rerefons de l'Informe sobre l'eutanàsia i l'ajuda al suïcidi elaborat pel grup de treball del Comitè Consultiu de Bioètica de Catalunya, els quals, malgrat constatar que la seva proposta vulnera l'article 143.4 del Codi Penal, es qüestionen sobre la legitimitat ètica i democràtica d'obligar el dit article a qui no pensa així. Vegeu-ne com argumenten: «Els diversos pronunciaments del Tribunal Constitucional [...] *no poden convertir-se en un obstacle insuperable*. No han d'impedir, en primer lloc, obrir el debat moral, ètic i cívic, polític i jurídic que propugnem, ni que el legislador democràtic pugui obrir la via d'una regulació justificada [...]. El caràcter fonamental de la norma suprema no implica, per exigències democràtiques elementals, una configuració estàtica del sistema jurídic. [...] En paraules de Zagrebelsky, *ja no és des de la Constitució des d'on es pot mirar la realitat, sinó que és des de la realitat des d'on cal mirar la Constitució*. Aquesta no té la funció d'establir directament un projecte determinat de vida en comú, sinó la de permetre'n les condicions de "possibilitat". La Constitució pluralista ha de deixar un espai a la política constitucional. Són els agents del poder (Parlament, grups socials, partits polítics, opinió pública) els comissionats per la Constitució per activar les concepcions vigents en un moment social i polític determinat, amb l'objectiu essencial, entre d'altres, que no es converteixi en un instrument tirànic i antidemocràtic que pugui arribar a comprometre el desenvolupament. [...]. La Constitució no pot donar l'esquena a la societat de la qual rep, d'alguna manera, els seus propis continguts. La Constitució no pot servir de trinxera o de baluard d'aquells que, des d'una concepció reductora del pluralisme, limiten l'esfera d'allò que es pot decidir a allò que coincideix amb ideologies que es presenten formalment com majoritàries. La indeterminació prescriptiva de la Constitució fa que una part essencial del seu contingut es presenti indeterminat, sota clàusules de textura oberta, però això lluny de constituir un defecte és la precondition essencial per desenvolupar les funcions per a les quals va ser aprovada en un moment històric determinat i per una societat determinada. [...] La interacció entre societat, valors i constitució és el fet que permet el seu desenvolupament i és el que explica l'evolució pròpia de la jurisprudència constitucional en tantes matèries. Canvis que no són contradiccions, sinó transformacions exigides pel caràcter dinàmic dels conflictes i per les consegüents necessitats d'extreure solucions del text constitucional, a partir de la seva lectura plural, integrativa i oberta. *Estem convençuts que el Tribunal Constitucional, avui, potser, no decidiria el que va decidir en les SSTC 120/90 i 121/90, o, almenys, ho justificaria de manera molt diferent, donant la deferència al dret a l'autonomia que no va saber reconèixer o donar en aquell moment.*»

La conclusió a la que arriben és escandalosa, malgrat que coherent amb tot positivisme jurídic: «una possible despenalització de l'eutanàsia i del suïcidi assistit ben regulada *podria perfectament enquadrar-se en l'ordenament constitucional vigent.*» I això, perquè l'ordenament constitucional vigent dirà el que vulguin que digui, en no fonamentar-se més que en l'opinió pública, les pressions mediàtiques i en el criteri dels legisladors. No és la veritat i el bé humà que donen el suport ètic a la legislació, sinó que aquesta és la que determina en cada moment històric el bé que suposadament cal promoure. A la claror d'aquesta argumentació, també fóra possible pensar en un futur la pròpia venda com a esclau si això reflecteix el principi d'autonomia. Ara sí que, amb aquest tipus d'argumentacions, de fet i de dret, hem enfonsat els fonaments de l'Estat de dret: ni el llinar d'humanitat que tutelen els drets humans resta al marge de qualsevol canvi.